

Mozdonygyári éjszakák

Azok voltak a legszebbek, az éjszakák a mozdonygyárban. A szabálytalan gyárudivaron mozdulatlanul heverték az épületkockák. Holdbéli táj volt, szép, erőteljes, ismeretlen. Zaj nem hallatszott, csak talán a kazánkovácsoktól tompa dobogás; a mozdonyszereldében a sínen áll a 424-es mozdony, s a mozdonykerékben ott volt, jól láthatón, a csavar a dió nagyságú anyával, amelyet a tanműhelyben gyártottunk. Az igazi, az óriás alkatrészek a mozdonyműhely hosszú esztergapadjain forogtak, a hídszerkezetek között. Hídépítés, mozdonygyártás – aki csak tíz-tizenöt menetes csavart megcsinált, az érezte, hogy része a magyar vasiparnak. Átható érzés volt, ezen nem tudott úrrá lenni sem a kormány, sem a politikai rendszer. Hogy is bírtátok, kérdezik tőlünk manapság annyian. Hogy is bírtuk? Így.

Az ötvenes éveknek nevezett időszakban a gyár volt a legjobb búvóhely. A kazánkovácsstanoncok közt ismertem egy grófot, enyhén raccsolt; nálunk, az esztergályos-tanműhelyben dolgozott egy bárógyerek és egy ügyvéd fia is. Az oktatók a teljesítménnyel törődtek, feszített tanulónorma volt, száz-tíz százalékos; én sosem értem el. Szerencsére a párttitkár nem gondolt szabotázsra; beérte tagtoborzással („Fiaim! Akartok-e a munkásosztály élcsapatához tartozni?” – persze hogy akartunk) és színes történetekkel arról, hogyan lépett be egykor a Kínai Kommunista Pártba. Az esztergályos-tanműhely végében két kovácsstűzhely volt; valahányszor a párttitkár benyitott, a tűzi kovácsok ráverték a vörösen izzó vasdarabra az üllőn, és azt kiáltották: „Ezt Titóra! Ezt Trumanra!” Egy idő után Várnai Zoli bácsi, legkedvesebb oktatóm, rájuk szólt: „Abbahagyhatjátok. Elment.”

Az esztergályosfiúk többsége hátul, az esetlen Böhringer-padokon dolgozott, fejük fölött a kényelmetlen indítókar, az ékszíjak előtt; a lányokat inkább a karcsú Schlesinger-padokra tették. Az én kis olasz gépemet úgy hívták: Ideal. Különösen a fogaskerékcserevel kínozott meg nagyon ez a kis gép, de a menetvágással meg az öntöttvas csillekerékkel és a rézpersellyel is; belepattant a spén a szemembe, a bakancsomba, mögöttem a fiúk nézték, ahogy kapkodok.

A szerszámkiadó mellett, a műhely legjobb gépén, a Kergeren Kozma Anci dolgozott; a másik műszakban Balácsi Albert, a magasugró. Mindkettő tehetséges, amellet szőke és kék szemű; ők nem perselyt, ők orsót esztergáltak, meneteset, kónuszosat! Berci a táncpartnerem volt a Kolónia „Ötóra tea” nevű szombat estéin; a futballmeccsek tribünjein én azt kiabáltam: „Hajrá, Vasas!”, ő meg azt: „Hajrá, Csepel!”

Ez az ártatlan kiáltozás érint meg engem leginkább abból a korszakból. Meg az, ahogy az ötóra teaiba a zenekar becsempészi a dzsesszt. Ahogy Dzseki, a jampecvezér verekszik a Kolóniában, és a rendészek kivezetik. Ahogy az Idealon megtanulom, hogy kell az anyagról a fölösleges részeket leválasztani. Ahogy megtanulom, talán, a kudarcot. Megtanulom az ipar elérhetetlen szép-

ségét; a satura, üllőre, amerikánerre hajló fiatal férfitestek szépségét. És az első mondatot is, hogy „Hogy kerülsz ide?”. A menekülést a műhely penészszí-
nű neonfényéből – a háború utáni első neonfényből – a gyárudvarra; odakinn
sötét és csönd van, nem bög indulókat és jelszavakat a hangszóró. Tanulom
a holdfényben a mozdulatlan műhelyeket. És azt a néhány megkövült arcot,
azokét, akik kilépnek a gyári WC-ből, ahol a falra oda van írva:

*Tiéd a wc, magadnak szarsz.
Így tanítja ezt Lenin és Marx.
És ha már nyakig süppedtél a szarba,
Kapaszzkodj nyugodtan az életszínvonalba.*

És alatta ez a másik:

*Itt nyugszik Rajk László,
kinek nyakára tekeredett a vörös zászló.
Sírjára nem száll csak akkor áldás,
Ha mellette nyugszik majd Rákosi Mátyás.*

Valaki tintaceruzával odaírta a szöveg mellé: „elvtárs”. Az első versért
bürtön járt volna, a másodikért akasztófa.

Megtanulom, hogy én is mereven nézsek magam elé.

Sötét vízesés

A Kolóniában sakkozni is lehetett, könyvtár is volt. Falán minduntalan meg-
jelent az *Émelyítő fércművek* című lista (Stefan Zweig, Somerset Maugham,
Zilahy Lajos könyveivel), és itt jött össze egyszer egy héten a mozdonygyári
irodalmi kör.

Vágyakoztam én ebbe az irodalmi körbe nagyon, de attól félttem, megint
azt mondják majd, amit szoktak, hogy „befurakodott a munkásosztályba”.
Ezért csak távolról figyeltem az irodalmi kör egy-egy összejövetelét, azt,
amit beszéltek róla, meg amit megírt a *Kalapács*, a mozdonygyár lapja. A gyermek
Móra Ferenc is az ajtórésnél hallgatódzott, amikor a tanár megkérdezte, mit
jelent az *Unus es Deus*.

Állítólag Örkény István vezette az irodalmi kört, végig úgy mosolygott,
mint aki tart az ideggyulladástól. Egyszer egy munkás megkérdezte, mire
jó a költészet, meg lehet-e például verssel javítani Dzsékít, a jampecvezért.
Az író vonásai szétszaladtak, azt mondta, jobb, ha a vers pozitív hősről szól,
olyanról, aki teljesíti vagy túlteljesíti a normát. Az irodalmi körben csend
támadt; akkoriban törte össze a szovjet esztergályos, Bikov a mozdonymű-
helyben azt a gépet, amelyen bemutatta a híres „Bikov-féle gyorsvágást”.
Így aztán senki sem tudta, milyen a pozitív hős.

A békéről tudták, milyen; már hatodik éve tartott. *A népek izzó békevágya erősebb, mint az atombomba* – ezt a sort hozta az egyik összejövételre egy mintaasztalos. – Rímet – csapott rá az asztalra az író.

– Dönti romba – mondta egy kazánkovács. És hamarosan el is készült a vers:

*Tudja Korea ifja, lánya,
a gaz nyugat nem dönti romba,
a népek izzó békevágya
erősebb, mint az atombomba.*

Az idősebbek az emlékeiket is felhasználták. *Zúgva, bűgva mentünk, keblünk tüzet fogott* – olvasta fel kockás füzetéből egy öreg géplakatos a *Május elseje* című verset. – Az ember nem bűg – nézett rá az író, és mindkét válla megrándult. Aztán együtt javították ki a verssort, arra, hogy *Zúgva, zengve*. A fiatalabbakat inkább a termelés érdekelte, ahogy az egyik esztergályos kislányt is:

*Eltársnő, a gyorsacélkés
nem bírja az iramot.
– Van vídiám, s egykettőre
megoldjuk a feladatot.*

– Ragrím – csóválta a fejét az író. És a második sorban egy szótaggal kevesebb van. – Melyik az? – kérdezte a kislány. Barna csomagolópapírra írt.

De a szerelemről volt a legnehezebb valamit mondani, az új típusú ember érzésvilágáról. Egy fiatal marós, aki akkoriban a *Kalapács* szerkesztőségében dolgozott, az éjszakai gyárudvaron beszélte el nekem, mi történt az egyik szerelmes versével. Erős dohányos volt, arcomba fújta az Ötéves Terv cigaretta füstjét, a verset többször elismételte. A gyöngéd sorokra most is emlékszem, a vers harmadik szakasza így szólt:

*Hajad sötét vízesése
vállad szikláira hull,
mondd, miért szeretlek, édes,
ilyen olthatatlanul?*

Az író azt mondta a fiatalembernek, a vers sormetszetei pontatlanok, a női vállról pedig nem állíthatjuk, hogy szikla. A fiatalember kijavította a metaforát:

*Hajad sötét vízesése
vállad lankáira hull*

– Lankára nem hull vízesés – mondta az író.

A dilemma nem egyszerű. A fiatalember – G. Szabó László – néhány év múlva egy fővárosi napilaphoz került belső munkatársnak. Verseit az 1957 utáni idők első nagyobb szabású antológiájába, a *Tűztáncba* is beválogatták. Valahányszor találkoztunk, felidéztek az éjszakai gyárudvart, az Ötéves Terv cigaretta füstjét, a lányt, akinek sötét vízesés volt a haja, és a mozdonyműhelyt, ahonnan eltűntették az összetört gépet.

Az írónak, aki a mozdonygyári irodalmi kört vezette, minden könyvét olvastam és szerettem. De sosem kaptam választ arra, mit gondolt, amikor azt mondta, az ember nem bűg. Hiszen tudnia kellett, hogy az ember mindenre képes.